3 pav. Gumbinės herbas, 1724 m. dovanotas Frydricho Vilhelmo I kartu su miesto teisėmis.

Kartais esame barami, kad neįvertiname Tilžės svarbos Lietuvos istorijoje. Bet XVIII a. pradžioje departamento centras tebebuvo Gumbinė.

Į 1706 metais išleistą Jono Šulco „Ezopo pasakėčių“ vertimą, pirmąją pasaulietinio turinio knygą lietuvių kalba, yra įdėtas kunigo, lietuvių kalbos tyrinėtojo Pilypo Ruigio (1675–1749) eiliuotas sveikinimas vertėjui, sykiu ir odė Lietuvai vokiečių kalba. Ruigio Lietuva – tai Prūsų Lietuva, o jos sostinė Gumbinė. Paskaitykime, kokius žodžius Gumbinei, kaip Lietuvos Atėnams, skiria odės autorius.

Tau kunigas kalbės, kaip motina kalbėjo,
Kaip Jėzus Kristus ir apaštalai visi,
Suprast pamokslus pirma tu menkai galėjai,
Nes vokiečių kalba nelyg giria tamsi.
Jau žinoma gerai, iš kur tat atsirado,
Kad moka nelabai tikybą ši tauta,
Žodžius sakyklos ji miglotai tesuprato –
Dabar Gumbinė jau kalbės gimta šnekta.
Parodė mums nūnai raštu, darbais Gumbinė,
Kokios didžios naudos kalba grynoji duos;
Kaip Orleanas mums garsėsi tu, Gumbine,
Kaip Vroclavas, Roma, Atėnai Lietuvos.

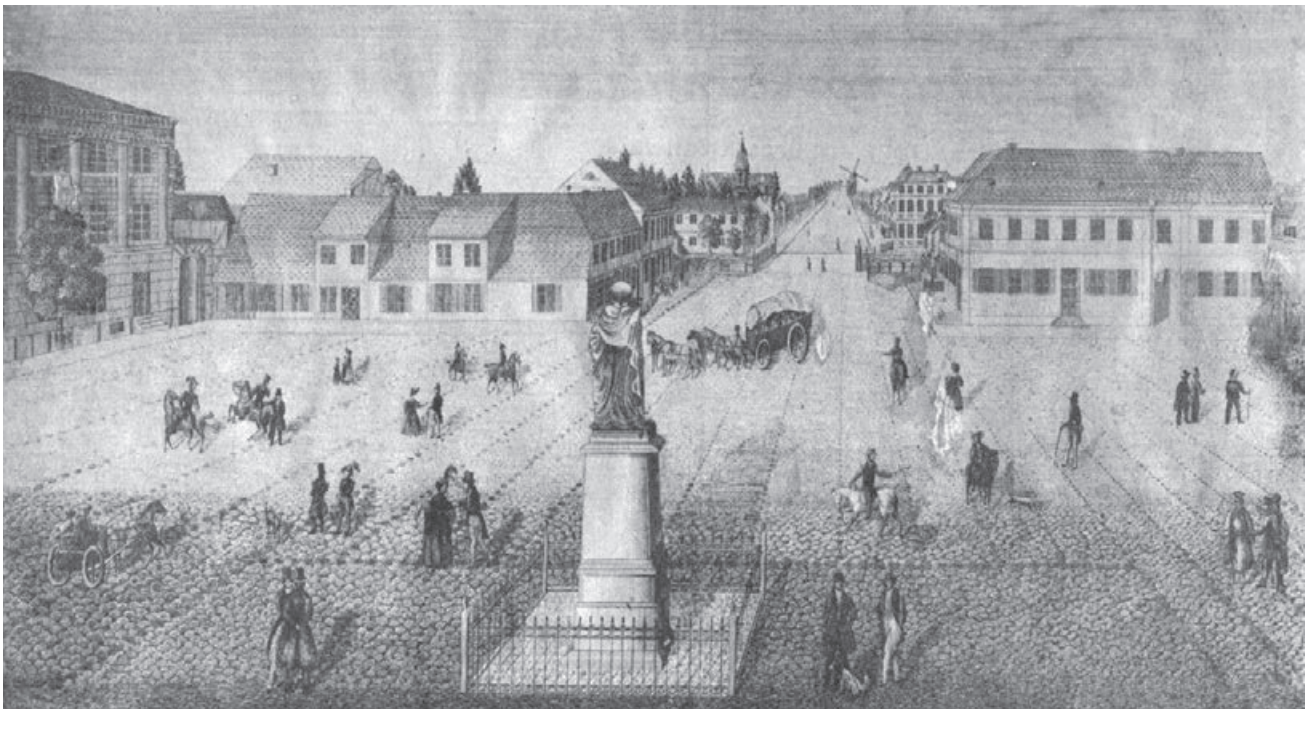

4 pav. Gumbinės Frydricho Vilhelmo I aikštė 1835–1845 m. datuojamoje litografijoje.

O dabar jau eikime arčiau mums rūpimos epochos. Prūsija, 1701 m. pasiskelbusi karalyste, dalyvavo visuose Lenkijos ir Lietuvos padalijimuose, per trečiąjį 1795 m. prisijungė ir Užnemunę. Tuo metu Prūsiją valdė Frydrichas Vilhelmas II, 1786 m. perėmęs sostą iš savo tėvo, garsiojo Frydricho Didžiojo, sugebėjusio iš

eilinės kunigaikštystės sukurti didvalstybę (jos pagrindu po šimtmečio, 1871 m., rasis Vokietijos Imperija). Vis dėlto Užnemunė neliko Prūsijos valdžioje. Praėjus dešimtmečiui Prūsiją nugalėjo Napoleonas. 1807 m. jis sudarė Tilžėje taikos sutartį su Rusijos imperatoriumi Aleksandru I, o Prūsijos karalius su žmona Luize nuo 1807 m. sausio iki 1808 m. sausio buvo priverstas reziduoti Klaipėdoje.

Frydricho Vilhelmo III valstybės reformas lėmė pralaimėjimas Napoleonui mūšyje prie Jėnos 1806 metais. Napoleonas užėmė sostinę Berlyną ir toliau žygiavo į rytus, 1807 m. nugalėjo rusų armiją prie Ylavos ir Frydlando. Persikėlęs į Klaipėdą, Frydrichas Vilhelmas III 1807 m. liepą pradėjo karinę reformą, o spalį žemės reformą – panaikino baudžiavą ir valstiečiams davė teisę išsipirkti žemę. Paskui ėjo kitos reformos: miestų, valdymo, mokesčių ir muitų, švietimo. 1810 m. buvo įkurtas Berlyno universitetas, kuris ilgainiui tapo viso regiono pažiba. Įgyvendinant valdymo reformą 1815 m. Lietuvos departamentas (*Litauisches Kammer-Departement*) virto Lietuvos administracine apygarda Gumbinėje (*Regierungsbezirk Litauen zu Gumbinnen*). 1878 m. beliks Gumbinės administracinė apygarda, Lietuvos vardas Prūsijos žemėlapyje išnyks.

Littauisch-Deutsches
und
Deutsch-Littauisches
Lexicon,
Worinnen
ein hinlänglicher Vorrath
an Wörtern und Redensarten,
welche sowol in der H. Schrift, als in allerley Handlungen und Verkehr der menschlichen Gesellschaften vorkommen,
befindlich ist:
Nebst
einer Historischen Betrachtung
der
Littauischen Sprache;
Wie auch
einer gründlichen und erweiterten
Grammatick,
mit möglichster Sorgfalt, vieljährigem Fleiß, und Beyhülfe der erfahrensten Kenner dieser Sprache gesammlet
von
Philipp Ruhig,
Pfarrern und Seniere zu Walterkehmen,
Insterburgschen Hauptamtes.
Königsberg, druckts und verlegts J. H. Hartung, 1747.

5 pav. Pilypo Ruigio lietuvių–vokiečių ir vokiečių–lietuvių kalbos žodynas.

6 pav. Karalienė Luizė 1802 m.

Prūsijos karalienė Luizė Augustė Vilhelmina Amalija

Karalienė Luizė į Klaipėdos istoriją įėjo kaip krašto geradarė, pelniusi legendinės valdovės reputaciją: jos vardu ir šiandien vadinamas tiltas per Nemuną į Tilžę (dabartinį Sovetską), Klaipėdos gyvenamasis kvartalas, jaunimo centras, prekybos centras, Rotary klubas, Dramos teatre statoma Arvydo Juozaičio drama „Karalienė Luizė“, jos medaliu už kultūrinę veiklą apdovanojami pedagogai.

7, 8 pav. Karalienės Luizės susitikimas su imperatoriumi Aleksandru I Klaipėdoje 1802 m. ir pokalbis su Napoleonu Tilžėje 1807 metais.

2.2. LENKŲ LIETUVA – UŽNEMUNĖ

21 pav. Napoleono Ordos piešinyje pavaizduotas Kauno Aleksoto tiltas jungė Varšuvos Kunigaikštystę su Rusijos Imperija.

„Ir nuvežė į Suvalkus, ir nukirpo trumpai plaukus“, – dar prisimena į kariuomenę šaukiamas jaunimas. Ir iš tiesų dabartinės Lenkijos mieste Suvalkuose buvo Naujosios Rytų Prūsijos (taip pavadintos per trečiąjį Abiejų Tautų Respublikos padalijimą Prūsijos prisijungtos žemės) rekrūtų surinkimo punktas.

Vokiškosios Prūsijos ženklų Užnemunėje atsirado iš karto. Pasidomėkite, kodėl ten nėra pirčių, tik maudymosi kubilai.

Labai įdomi ir Napoleono įsteigtos Varšuvos Kunigaikštystės istorija: ten baudžiava panaikinta pusamžiu anksčiau negu Rusijos

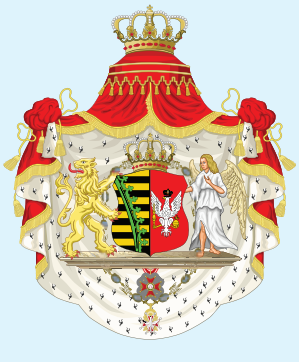

22 pav. Varšuvos Kunigaikštystės herbas.

Dvigubas herbas

Varšuvos Kunigaikštystės vėliavos spalvos buvo tos pačios kaip senosios ir dabartinės Lenkijos – balta ir raudona, o herbą vertėtų panagrinėti. Kaip matome, jame Lenkijos Erelis suderintas su vadinamuoju Vetinų herbu. Vetinai – Saksonijos valdovų dinastija, jai priklausė Abiejų Tautų Respublikos valdovai Augustas II ir Augustas III. O čia šis herbas atsirado todėl, kad Napoleonas Varšuvos Kunigaikštystę priskyrė savo vasalei Saksonijos Karalystei, įkurtai 1806 m. ir egzistavusiai iki pat 1918 metų.

Imperijos Vilniaus ir Kauno gubernijose. 1812 metais Napoleonas nuo Aleksoto kalvų žvalgėsi į kitą Nemuno krantą, kuriame buvo Rusijos Imperijos Kaunas.

Varšuvos Kunigaikštystės žemėlapyje matome Suvalkijos „pirštą“, keistai iškištą į šiaurę. Kodėl taip yra? Tai pasako kitas žemėlapis, iš kurio aiškėja, kaip Napoleonas kūrė Varšuvos Kunigaikštystę. Jo žinioje buvo tik iš Prūsijos ir Austrijos atimtos Lenkijos žemės. Trumpas Suvalkijos priklausymas Prūsijai ir paaiškina šio „piršto“ atsiradimą.

23 pav. Varšuvos Kunigaikštystė su Suvalkijos „pirštu“.

Čia tiesiog būtina prisiminti Suvalkijos runkelių istoriją ir paminklą cukriniam runkeliui Marijampolėje (žr. p. 27).

Kaip žinome, Napoleono karjera baigėsi liūdnai, ir Varšuvos Kunigaikštystė tapo Rusijos Imperijos dalimi, vadinamąja kongresine[1] Lenkijos Karalyste, o jos karaliumi – Rusijos caras. Vis dėlto iš pradžių ji turėjo savą konstituciją, seimą, kariuomenę, valstybės sieną ir muitinę

[1]1815 metų Vienos kongresas visam šimtmečiui nulėmė Europos politinę geografiją.

22 pav. Didžiojo Rusijos Imperijos herbo detalė.

1857 m. patvirtintame didžiajame Rusijos herbe Lietuvos herbas Vytis pavaizduotas kartu su Žemaitijos Meška ir 1807 m. prie Rusijos prijungtos Balstogės „kunigaikštystės“ herbu, kurio viršuje Erelis, o apačioje Vytis. Visi šie trys herbai pavadinti Šiaurės vakarų krašto jungtiniu herbu. 1882 m. prie jų pridėti Polocko bei Vitebsko Vyčiai ir Mscislavo Lapė. Taigi XIX a. pabaigoje Rusijos herbe net keturi Vyčiai ir Meška.

Šiame herbe rasime ir Lenkijos Erelį, ir Suomijos Liūtą. Argi ne garbė priklausyti tokiai valstybei? Lietuvoje vis dar yra taip manančių žmonių, kuriems valstybės galią ir autoritetą lemia jos didumas.

Pažvelkime į herbo fragmentą.

Centre Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės herbas, nes caras tituluojasi jos didžiuoju kunigaikščiu.

Vytis su Lenkijos Ereliu – Palenkės herbas.

Juodas Vytis baltame dugne – Polocko herbas.

Baltas Vytis raudoname dugne – Vitebsko herbas.

Įspūdingo didumo Žemaitijos Meška.

Apačioje – Mscislavo Lapė.

23 pav. Paminklas imperatorei Kotrynai II Katedros aikštėje.

Valstybės veikėjų paminklai. Reikšmingiausi ir simboliškiausi Rusijos galios ženklai – Kotrynos II ir Muravjovo Koriko statulos Vilniuje.

Kotrynos II paminklas pastatytas ir atidengtas 1904 m. rugsėjo 23 dieną. Įdomiausia, kad spaudos draudimo panaikinimo (tų pačių metų gegužės 7-ąją) kontekste! Šiek tiek anksčiau, 1898 m., pastatytas kitas imperinis simbolis – paminklas 1863 metų sukilimo malšintojui Michailui Muravjovui, o šiek tiek vėliau – į miesto panoramą įsirėžianti Romanovų cerkvė Rusijos carų dinastijos garbei, mat 1913 m. buvo minima šios dinastijos viešpatavimo 300 metų sukaktis. Cerkvė ištvėrė visas XX amžiaus negandas ir išliko iki mūsų dienų. O Kotrynos II ir Muravjovo statulos, išgabentos Pirmojo pasaulinio karo pradžioje, į Vilnių nebegrįžo.

24 pav. Michailo Muravjovo paminklas priešais generalgubernatoriaus rūmus.

Taigi lietuviai, atsisakydami sumanymo atkurti bajoriškąją Respubliką, pamažu brandino tautinės valstybės idėją, o paminklai Vilniuje buvo statomi, lyg niekas nesikeistų, lyg Lietuva per amžius būtų buvusi Rusijos dalis…

25 pav. Vilniečių paminklas Muravjovui Korikui.

Liežuvis – pikčiausias priešas

Gali būti, kad Koriko pravardę Muravjovas prisiskyrė pats.

1825 metų gruodį Sankt Peterburge įvyko opozicinės rusų bajorijos sukilimas. Jį numalšinęs naujas imperatorius Mikalojus I penkis organizatorius pasmerkė pakarti, tarp jų – Sergejų Muravjovą. Nuolat klausinėjamas, ar nėra šio didvyrio giminaitis, Michailas Muravjovas atsakymą suformulavo skambiai: „Aš ne iš tų Muravjovų, kuriuos karia, o iš tų, kurie karia!“

Paminklo Muravjovui Korikui atidengimo iškilmes Vilnius pasitiko karikatūra su įspūdingu įrašu valdžiai suprantama kalba: „Žmonių giminės išgamai Korikui Muravjovui – dėkinga Lietuva.“

Paskui ėmė kartotis keisti dalykai: sulėkę prie paminklo apylinkių šunys pasiusdavo kaukti taip, kad generalgubernatoriaus rūmų gyventojai neužmigdavo visą naktį. Paminklą aptvėrė tvora, paskui dar viena, pristatė nuolatinę sargybą – nieko nepadėjo. Vis kas nors įsigudrindavo ištepti paminklą vilko taukais, ir voros šunų vėl subėgdavo aploti budelio.

5 pav. Lukiškių aikštė šalia tiesiamo prospekto.

Greitai Lietuvą pasiekė ir kinas. Kaip žinome, kinas prasidėjo keliais išradimais, nuo amerikiečio Tomo Edisono vienam žiūrovui skirto kinetoskopo 1893 m. iki prancūzų brolių Liumjerų sinematografo 1895 metais. Ir netrukus šiuos stebuklus išvydo vilniečiai: 1896 m. Botanikos sode kiekvienas pageidaujantis Edisono bendrovės kinetoskopu galėjo pažiūrėti istorinį vaidybinį filmą „Marijos Stiuart egzekucija“, o 1897 m. įvyko pirmas tikras kino seansas – pilna salė žiūrovų pamatė keletą Liumjerų aparatu nufilmuotų siužetų: Mikalojaus I vainikavimą Maskvoje 1896 m., Vilhelmo I paminklo atidengimą, Reino krioklį, iš Liumjerų fabriko išeinančius darbininkus, patį pirmąjį filmą – garsųjį traukinio atvykimą, išgąsdinusį viso pasaulio žiūrovus, ir kitus.

№ 146. Четвергъ, 3-го Іюля 1897 г. Четвергъ, 3-го Іюля 1897 г.

ВИЛЕНСКІЙ ВѢСТНИКЪ

ГАЗЕТА ЛИТЕРАТУРНАЯ и ПОЛИТИЧЕСКАЯ.

КОНЦЕРТНЫЙ ЗАЛЪ ВЪ „БОТАНИЧЕСКОМЪ САДУ“.

Сегодня въ четвергъ 3-го Іюля 1897 года

СЕАНСЫ ВСЕМІРНО-ИЗВѢСТНАГО НАСТОЯЩАГО

СИНЕМАТОГРАФА ЛЮМЬЕРА.

Картины Св. Коронованія Ихъ Императорскихъ Величествъ 14 мая 1896 г. въ Москвѣ.

Подписка продолжается на второе полу-

6 pav. Skelbimas laikraštyje „Vilniaus šauklys“: 1897 m. liepos 3 d. žiūrovai kviečiami į „pasaulinio garso tikro Liumjerų sinematografo“ seansus.

7 pav. Botanikos sodo vasaros teatras, kurio salėje rodyti pirmieji filmai.

Pasaulinės animacijos pradžia – Kaune!

1909 metais Kauno fotografas Vladislovas Starevičius (1882–1965) sukūrė ne tik dokumentinį filmą „Prie Nemuno“, bet ir du animacinius filmukus apie savo mėgstamus vabzdžius – „Laumžirgių gyvenimas“ ir „Vabalai skarabėjai“. Pavadinimai paprastučiai, bet tai pasaulinio masto reiškinys – lėlių animacijos pradžia. Tų filmų fragmentų kol kas neaptikta. Tačiau YouTube rasime jo vėlesnių darbų, pavyzdžiui, 1913 m. jau Maskvoje sukurtą „Žiogą ir skruzdę“. Starevičiaus gerbėjais iš karto tapo ir Rusijos caras Mikalojus II, ir amerikietis Voltas Disnėjus. Jo kūryba aiškiai veikė pasaulines animacijos garsenybes, kaip antai animatorių siurrealistą čeką Janą Švankmajerį. Starevičių savinasi ir rusai, nes jis gimė Maskvoje ir po 1909 metų vėl ten išvyko, ir prancūzai – mat 1919 m. emigravo į Prancūziją ir ten praleido visą likusį gyvenimą, o didžiausiu jo laimėjimu laikomas 1930 m. sukurtas pirmas ilgametražis animacinis filmas „Lapinas Reinekė“. Savinasi ir lenkai, aišku, pirmiausia pabrėždami Starevičiaus gimtąją kalbą. Bet iš tiesų jis kilęs iš Lietuvos bajorų, 1863 metų sukilėlių ainis; tada beveik visa Lietuvos bajorija jau buvo perėjusi prie lenkų kalbos. Mes verčiau atkreipkime dėmesį į kitą dalyką – kad po motinos mirties jis nuo 1901 m. augo Kaune, čia pradėjo mokytis ir kurti. Tad Kaunas į savo šlovės galeriją gali įtraukti ir pasaulinės animacijos pradininką.

8 pav. Vladislovas Starevičius.

9 pav. Vladislovo Starevičiaus atminimo lenta Kaune.

10 pav. Filmuko „Žiogas ir skruzdė“ kadras.

Tad kaip vis dėlto paaiškinti tokį spartų technologinių inovacijų diegimą? Lietuvos prijungimas prie Rusijos Imperijos sulėtino visuomenės raidą, bet ūkinėms ir technologinėms permainoms kelio neužkirto, nes jų reikalavo kariniai valdžios interesai. Tačiau vien militaristiniais Rusijos užmojais visko paaiškinti negalima. Kita ne mažiau svarbi priežastis – greita gyvenimo kaita naujaisiais laikais, palyginus su viduramžiais. Štai mūsų dienomis net labiausiai atsilikusių genčių ar tautelių vadai žiūri televiziją, maistą šildosi mikrobangų krosnelėse, važinėjasi džipais ir tankais. Taip veikia globalizacija, prasidėjusi dar XIX amžiuje. Todėl galime sakyti, kad pati Lietuvos visuomenė steigė fotoateljė ir kūrė kiną. Pagaliau net siaurasis geležinkelis, atrodo, radosi ne dėl karinių reikmių, o iš Lietuvos verslininkų siekio žemės ūkio ir miško naudmenas priartinti prie didžiųjų geležinkelių.

6.2. SUKILIMŲ EPOCHOS PRADŽIA

8 pav. Pranciškaus Smuglevičiaus paveiksle – Tado Kosciuškos priesaika Krokuvos rinkoje 1794 m. kovo 24 d.

Dėl Gardino seimo nutarimų ir Rusijos įtakos Lenkijos ir Lietuvos Valstybei 1794 m. kovą Lenkijoje prasidėjo sukilimas. Jam vadovauti buvo išrinktas Tadas Kosciuška – iš Lietuvos bajorų kilęs karininkas, Jungtinių Amerikos Valstijų nepriklausomybės karo (1775–1783) didvyris, vienas iš 1792 metų karo su Rusija

9 pav. Kova prie perkėlos.

vadų. Kovo 24 d. Krokuvoje jis iškilmingai paskelbė sukilimo aktą.

Po pirmųjų sėkmingų kautynių su okupacine Rusijos kariuomene prie Raclavicių sukilimas išplito visoje valstybėje. Balandžio 17–19 d. iš Varšuvos buvo išvarytos rusų įgulos, o karalius Stanislovas Augustas nušalintas nuo valdžios ir įkalintas karalių rūmuose.

10 pav. Mūšis prie Raclavicių.

Lietuvoje prie sukilimo pirmieji balandžio 16 d. prisidėjo Šiauliuose dislokuoti Kunigaikštystės kariuomenės daliniai. Lietuvos sukilėlių vadu tapo Vilniaus karo inžinerijos mokyklos viršininkas Jokūbas Jasinskis. Vilnius buvo išvaduotas balandžio 23-iosios naktį. Jau kitą dieną sukilėliai Rotušės aikštėje paskelbė Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečių sukilimo aktą, kuriuo sudaroma ir sukilėlių vyriausybė – Lietuvos vyriausioji tautos taryba. Jos kreipimaisi ragino visus krašto gyventojus telktis ginti tėvynės. Siekta patraukti ir valstiečius, todėl pora dokumentų išleista ir lietuvių kalba. Balandžio 30 dienos kreipimasis („Aciszaukimas“) – pirmasis lietuviškas visai Lietuvos visuomenei skirtas politinis dokumentas.

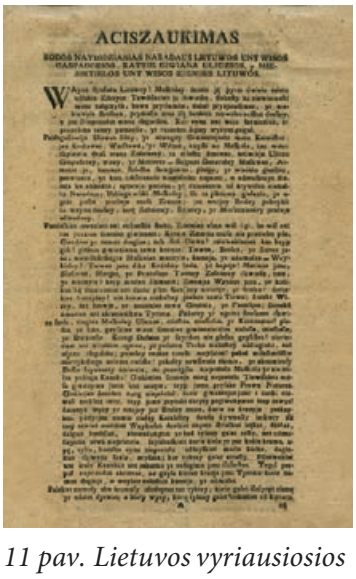

ACISZAUKIMAS

11 pav. Lietuvos vyriausiosios tautos tarybos balandžio 30-osios lietuviškas kreipimasis – raginimas stoti į sukilėlių gretas ginti tėvynės.

Sukilėliai labai ryžtingai elgėsi su išdavikais – Gardino seimo organizatoriais, Rusijos įtakai parsidavusiais Targovicos sąjungininkais. Balandžio 25 d. Vilniuje buvo nuteistas ir pakartas Rusijos statytinis, tik su jos pagalba Lietuvos didžiuoju etmonu tapęs Simonas Kosakovskis. Varšuvoje gegužės 9 d. mirties bausmė įvykdyta keliems konfederacijos vadams, o birželio 28 d. net be teismo pakarti Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis ir Livonijos vyskupas Jonas Kosakovskis. Taip sukilimas tarsi atkartojo Prancūzijos revoliucijos eigą.

Napoleonmetis ir valstybės atkūrimo viltys

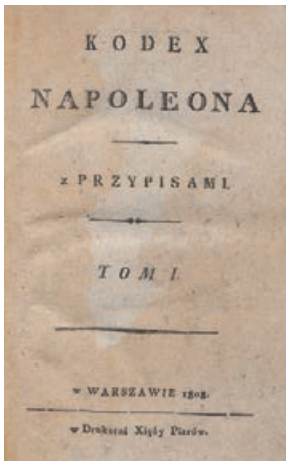
KODEX
NAPOLEONA
z PRZYPISAMI
TOM I.
w WARSZAWIE 1808.
w Drukarni Xięży Piarów.

1 pav. Napoleono kodeksas, išleistas Varšuvoje 1808 m.

4 pav. Didžiosios armijos kėlimasis per Nemuną Lui Mareno-Lavinio paveiksle, 1827 m.

2 pav. Mykolas Kleopas Oginskis.

3 pav. Adomas Jurgis Čartoriskis.

Ar galėjo Abiejų Tautų Respublikos likimą pakeisti Napoleonas? Į šį klausimą atsako kunigaikščių Mykolo Kleopo Oginskio, Adomo Jurgio Čartoriskio biografija. Oginskis 1789–1791 m. dirbo pasiuntiniu Didžiojoje Britanijoje ir Olandijoje, laikomas pirmuoju užsienio reikalų ministru. Dalyvavo Tado Kosciuškos sukilime, o jam pralaimėjus pasitraukė iš Lietuvos, kaip tik tada radosi garsusis polonezas „Atsisveikinimas su tėvyne“. Bet grįžo ir tapo caro Aleksandro I patikėtiniu, Rusijos senatoriumi. Su caru jį supažindino Adomas Jurgis Čartoriskis, kuriam Rusijos Imperijoje buvo patikėta ne tik švietimo reforma, bet ir užsienio reikalai.

Kaipgi vertinti šių žmonių gyvenimo vingius – tai kovotojai ar kolaborantai? Ar mes pakankamai žinome apie neviešas jų pastangas palengvinti tėvynės lemtį? Aišku tik, kad netrukus daugelis prisidės prie Napoleono ir prancūzų imperatoriaus žvaigždė taps nepaprastai svarbiu veiksniu.

Napoleonmečio pradžia laikyti 1795 metus gana rizikinga, nes iš tiesų tuometiniai Lietuvos istorijos veikėjai buvo Kotryna II, Frydrichas Vilhelmas II ir Pranciškus II, sunaikinę senąją Lenkijos ir Lietuvos Valstybę. Bet jau 1794 m. Napoleonas dalyvauja Prancūzijos Respublikos kovose su kaimyninėmis monarchijomis ir netrukus taps imperatoriumi. O tada jo aidas atidundės ir iki Lietuvos.

1805 m. Napoleonas sumušė Austriją prie Austerlico, 1806 m. – Prūsiją prie Jėnos ir Aueršteto. Prūsijos pasisavinta Užnemunė 1806 m. atsidūrė kuriamoje Varšuvos Kunigaikštystėje, ten pradėjo veikti Napoleono kodeksas.

1807 m. Napoleonas nukariavo Prūsiją, karalius Frydrichas Vilhelmas III ir karalienė Luizė pasitraukė į atokų karalystės kampelį Klaipėdą. Tilžės sutartimi su rusų caru Aleksandru I Napoleonas pasidalijo Europą (1809 m. caras maloningai suteikė autonomiją Suomijai).

Į Lietuvą Napoleono kariuomenė įžengė per žygį į Rusiją 1812 metų vasarą. O žiemą dramatiškai grįžo, palikdama daugybę mirusiųjų ir Vilniuje. Tiesa, suvalkiečiai kariavo Napoleono pajėgose dar nuo 1806 metų. 1812 m. į šią kariuomenę įsiliejo keli Lietuvos daliniai ir kartu patyrė pralaimėjimą 1813 m. Leipcigo mūšyje. Tada imperatorius buvo ištremtas į Elbos salą Viduržemio jūroje. Bet 1815 m. jis dar sykį grįžo šimtui dienų ir galutinai buvo sumuštas prie Vaterlo. Tolesnį Europos likimą lėmė nugalėtojų sušauktas Vienos kongresas.

Napoleono palikimas Lietuvoje – Suvalkijos išskirtinumas: Napoleono kodeksas, priklausomybė Lenkijos Karalystei ir cukriniai runkeliai. Lietuvos viltys irgi tapti Lenkijos Karalystės dalimi ar juo labiau susigrąžinti didžiosios kunigaikštystės statusą neišsipildė. Čia tašką padėjo Vienos kongresas.

5 pav. Napoleonas, pirmasis konsulas, Lježo katedros fone.

6 pav. Napoleono laikų Europa.

Įėjo į sukilėlių vadovybę, priklausė demokratinei jos srovei – raudoniesiems. Pakeitė žuvusį Zigmantą Sierakauską. Stengėsi žūtbūt išlaikyti sukilėlių jėgas, tikėjo, kad sukilimas atgis 1864 m. pavasarį. Vasario 9 d. buvo suimtas. Tardomas prisiėmė visą kaltę. Karo lauko teismas nuteisė jį sušaudyti, bet Muravjovas įsakė pakarti.

Pėdsekystės pradmenys. Sukilėlių palaikų atradimas

1863 metų sukilimas yra suniekintas. Tai vis lenkai, čia jų istorija, lietuviams ji nereikalinga, taškas. O mes kaip paprastai imkimės pėdsekystės.

2017–2018 m. suskatus gelbėti smunkantį Gedimino kalno šlaitą, buvo atliekami ir archeologiniai tyrimai. Kalno aikštelėje rasti dviejų dešimčių pakartų, sušaudytų sukilėlių palaikai. Dauguma užkasta nepagarbiai, rankos surištos už nugaros, ant galvų užmauti maišai, palaikai užpilti kalkėmis. Prie žuvusiųjų aptikta aprangos detalių, asmeninių daiktų – kryželių, religinių medaliukų, medalionų.

27 pav. 2019 m. lapkričio 22 d. sukilėlių palaikai iškilmingai palaidoti Rasų kapinių koplyčioje. Palydėti savo nacionalinio didvyrio Konstantino Kalinausko į Vilnių susirinko keli tūkstančiai baltarusių.

Vieni palaikai užkasti atskiroje duobėje. Prie jų rastas medaliukas, o ant dešinės rankos auksinis žiedas su įrašu vidinėje pusėje: *Zygmunt Apolonia 11 sierpnia / 30 lipca 1862 r.* Kaip tik 1862 m. rugpjūčio 11-ąją Kėdainiuose Zigmantas Sierakauskas susituokė su Apolonija Dalevskyte.

Taigi pagaliau surasta dvidešimt iš dvidešimt vieno Lukiškių aikštėje nužudyto sukilėlio. Tarp jų ir Konstantinas Kalinauskas, tai patvirtino genetiniai tyrimai.

28 pav. Zigmanto Sierakausko žiedas.

29 pav. Apolonija Dalevskytė-Sierakauskienė.

30 pav. Muravjovas verčia suimtą Apoloniją žiūrėti, kaip kariamas jos vyras.

31 pav. Paminklinis kryžius ir lenta Lukiškių aikštėje pakartiems Zigmantui Sierakauskui ir Konstantinui Kalinauskui atminti.

Jau legenda virtusiame pasakojime tvirtinama, kad Muravjovas Korikas vertęs Apoloniją Sierakauskienę stebėti savo vyro egzekuciją. Anot kitos versijos, jai buvęs skirtas namų areštas, bet Muravjovas pats pas ją atvykęs ir raginęs pasmerkti vyrą, ji nesutikusi ir verčiau pasirinkusi tremtį.

Kad bent kiek geriau suprastume Apolonijos tragedijos mastą, pažvelkime į retežius, kuriais surakinti tremtiniai keliavo į Sibirą.

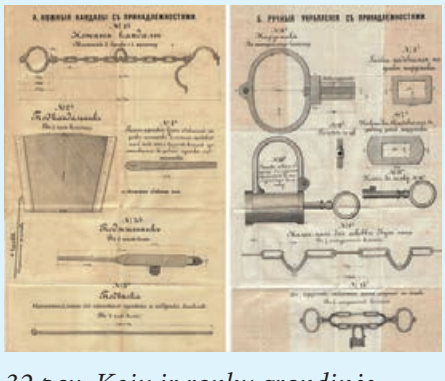

32 pav. Kojų ir rankų grandinės Vyriausiosios kalėjimų valdybos 1875 metų instrukcijoje.

33 pav. Katorgininko kaustymas grandinėmis, nuotrauka iš 1903 m. išleistos žurnalisto Vlaso Doroševičiaus knygos „Sachalinas (Katorga)“.

15

Pirmasis pasaulinis karas

15.1. IMPERIJŲ ŽLUGIMO METAS

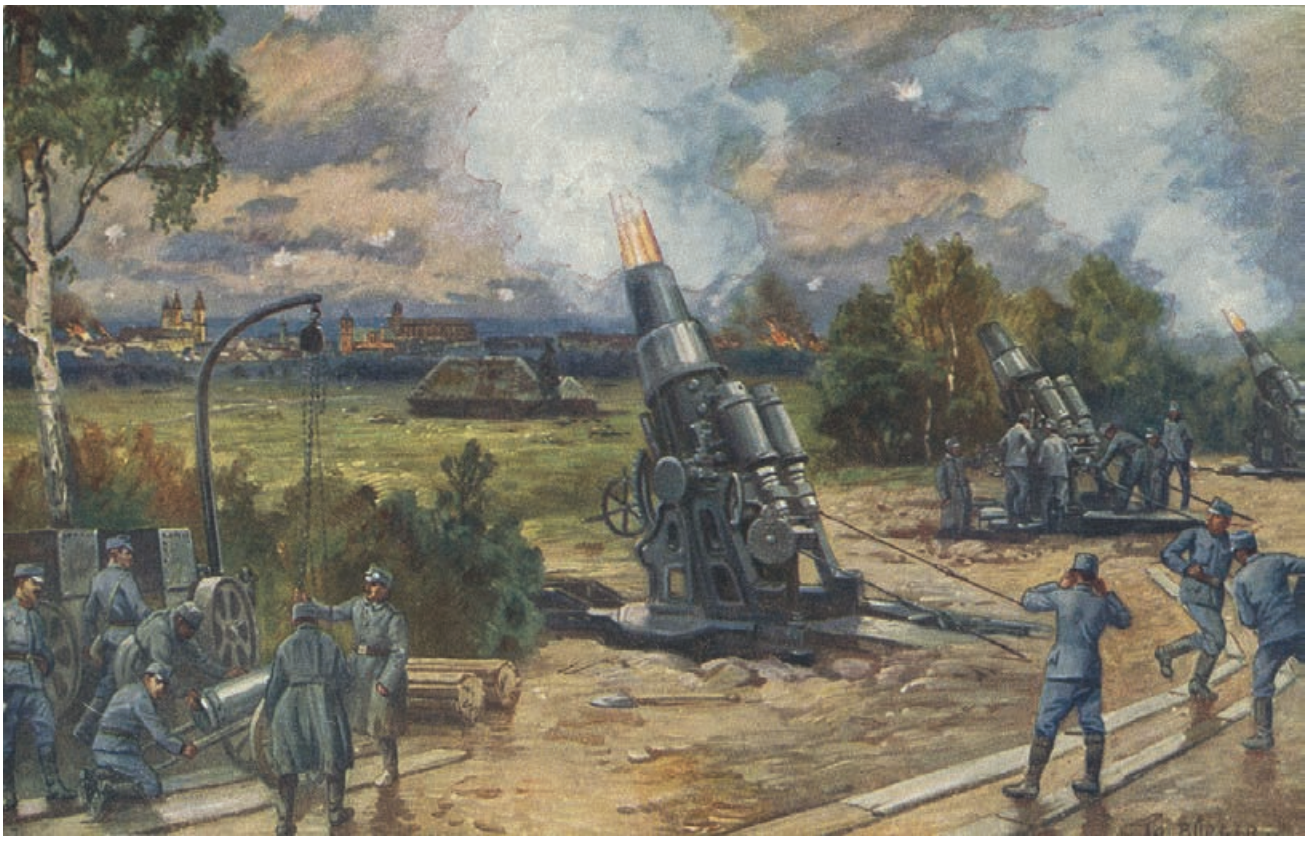

1 pav. Vokiečių 305 mm mortyrų baterija apšaudo Kauno tvirtovės fortus ir įtvirtinimus. 1915 m. rugpjūčio 15 d.

Suprantama, nei pirmuoju, nei pasauliniu amžininkai šio karo nevadino. Jiems tai buvo Didysis karas, rusai dar sakydavo – Didysis tėvynės karas, taigi didesnis už 1812 metų Tėvynės karą. Tik vėliau Didžiuoju tėvynės karu bus pavadintas 1941–1945 metų SSRS ir Vokietijos karas.

Taigi – Didysis karas.

Nors XIX amžius laikomas palyginti stabiliu – bent didžiųjų imperijų sienos nesikeitė nuo 1815 metų Vienos kongreso, – tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje būta nemažų sukrėtimų: sukilimų, revoliucijų, išsivaduojamųjų, pilietinių karų ir šiaip valstybių karinių konfliktų.

Vis dėlto niekas negalėjo prilygti tam sukrėtimui, kuriuo baigėsi ilgasis XIX amžius ir apskritai naujieji amžiai ir prasidėjo naujausi laikai. Iki tol dar jokiame kare nedalyvavo septyniasdešimt šalių ir septyniasdešimt milijonų karių. Iš jų dešimt milijonų žuvo, šeši milijonai vaikų liko našlaičiai. Vien per kelis mėnesius trukusį mūšį prie Somos upės Prancūzijoje žuvo daugiau nei milijonas. Tokio masto mūšių istorijoje nė su žiburiu nerasi.

Lietuviai buvo įtraukti į karą nuo pat pradžių. Prūsijos lietuvininkai turėjo eiti į vokiečių kariuomenę, Lietuvos gyventojai – į Rusijos. Pastarieji suskaičiuoti tiksliai – 64 628; iš jų, 1923 metų surašymo duomenimis (be Vilniaus krašto), žuvo beveik pusė.

2 pav. Lietuvių kilmės vyrai karo pradžioje atsidūrė dviejų tarpusavyje kariavusių imperijų kariuomenėse. Nuotraukoje – Rusijos kariai Rytų Prūsijos fronte.

Kartais sakoma, kad šiame kare lietuvininkai kovėsi su lietuviais. Ir iš tiesų lietuvininkai buvo sutelkti vokiečių 8-osios armijos dragūnų ir ulonų pulkuose, kaip tik ši armija pirmoji stojo į mūšį. Lietuvos vyrai įėjo į rusų 27-ąją ir 28-ąją divizijas, kurios buvo mestos į kovą jau 1914 m. rugpjūtį.

Baigiantis 1914 metų vasarai Rusijos kariuomenė užėmė Prūsų Lietuvą, trumpai ir Klaipėdą.

1915 m. Vokietija surengė sėkmingą kontrpuolimą ir frontas pasistūmėjo iki Dauguvos, taigi visa Lietuva buvo okupuota. Kai kurie miestai – Kalvarija, Kybartai, Šakiai, Tauragė, Šiauliai – buvo virtę griuvėsiais, apie pusę milijono žmonių tapę pabėgėliais.

3 Pav. Žvejyba drumstuose vandenyse – humoristinis šimtmečių sandūros žemėlapis.

Pradėję nuo Dionizo Poškos kapo Kaltinėnuose, mes neakivaizdžiai aplankėme ne vieno garsaus žmogaus amžinojo poilsio vietą. Tai dar viena pėdsekystės kryptis.

Artimiausiose senose kapinėse suraskite seniausią kapą ir perskaitykite, kas įrašyta antkapyje. Neabejojame, kad įrašas bus lenkiškas. Paskui pamėginkite nustatyti, kada prasideda lietuviški įrašai.

7 pav. Česlovo Milošo senelio kapas.

16.2. SENOSIOS LIETUVOS BAJORŲ LIKIMAI

Lenkakalbiams Žemaitijos bajorams priklauso trys svarbios mūsų istorijai giminės. Nuo Viekšnių kilę Biržiškos, nuo Telšių, Brėvikių ir Renavo – Narutavičiai. Su šiomis vietomis, bent jau su Brėvikiais, susiję ir Pilsudskiai, bent jau senoji karta. Tiesa, Juozapas Pilsudskis ir jo brolis Bronislovas gimę prie Vilniaus, bet jų seneliai Pilsudskiai, Butleriai, Bilevičiai – iš Žemaitijos.

8 pav. Broliai Biržiškos: Viktoras, Mykolas, Vaclovas.

Pilsudskiai savo gyvenimą skyrė lenkų nacionaliniam judėjimui ir Lenkijos valstybės kūrimui, o Biržiškos pasirinko lietuvybę ir Lietuvos valstybę, nors 1897 metų Rusijos gyventojų surašyme savo tautinę priklausomybę įvardijo skirtingai: lenkas, lietuvis, žemaitis.

9 pav. Juozapas Pilsudskis ir Gabrielius Narutavičius – du žemaičiai prie Lenkijos vairo.

10 pav. Stanislovas Narutavičius.

11 pav. Gabrielius Narutavičius.

XIX a. viduryje Brėvikių dvare netoli Telšių žemaičių bajorų Narutavičių šeimoje gimė du broliai – Stanislovas (1862–1932) ir Gabrielius (1865–1922). Vaikystėje jų mokytojas buvo žinomas švietėjas, pirmojo lietuviško kalendoriaus leidėjas Laurynas Ivinskis. Vėliau abu mokėsi Liepojos vokiečių gimnazijoje, įstojo į Sankt Peterburgo universitetą. Gabrieliui dėl ligos persikėlus studijuoti į Šveicariją, brolių keliai išsiskyrė.

Stanislovas Narutavičius, Lietuvos Nepriklausomybės Aktą pasirašęs *Stanisław Narutowicz*, 1904 m. iš Lenkijos, kur dirbo dujų įmonėje, grįžo gyventi į gimtuosius Brėvikius. Įdomu, kad, 1905 m. Rusijoje prasidėjus neramumams ir vietos apylinkėse ėmus šalinti carinę administraciją, būsimasis signataras su bendraminčiais Alsėdžiuose įsteigė vietinę valdžią su teismu, mokyklą ir miliciją. Vadinamoji Alsėdžių respublika gyvavo tik mėnesį, Didžiajame Vilniaus seime dalyvavo dešimt jos atstovų, vadovaujamų Stanislovo Narutavičiaus. 1917 m. jis buvo vienas Vilniaus lietuvių konferencijos rengėjų ir dalyvių, tapo Lietuvos Tarybos nariu ir 1918 m. vasario 16 d. pasirašė Nepriklausomybės Aktą. Toliau darbavosi gimtinėje, savo gyvenimą susiejęs su moderniąja Lietuvos Respublika.

Gabrielius Narutavičius studijas baigė Šveicarijoje ir padarė įspūdingą hidroelektrinių statytojo karjerą, tapo vienu iš elektrifikacijos pradininkų. 1920 m. Lenkijos vyriausybė jį pakvietė viešųjų darbų ministru, po keleto metų jis pradėjo vadovauti ir Užsienio reikalų ministerijai. 1922 m. gruodžio pradžioje buvo išrinktas pirmuoju Lenkijos Respublikos prezidentu. Tačiau šias pareigas ėjo neilgai – jau po savaitės buvo nužudytas kraštutinio